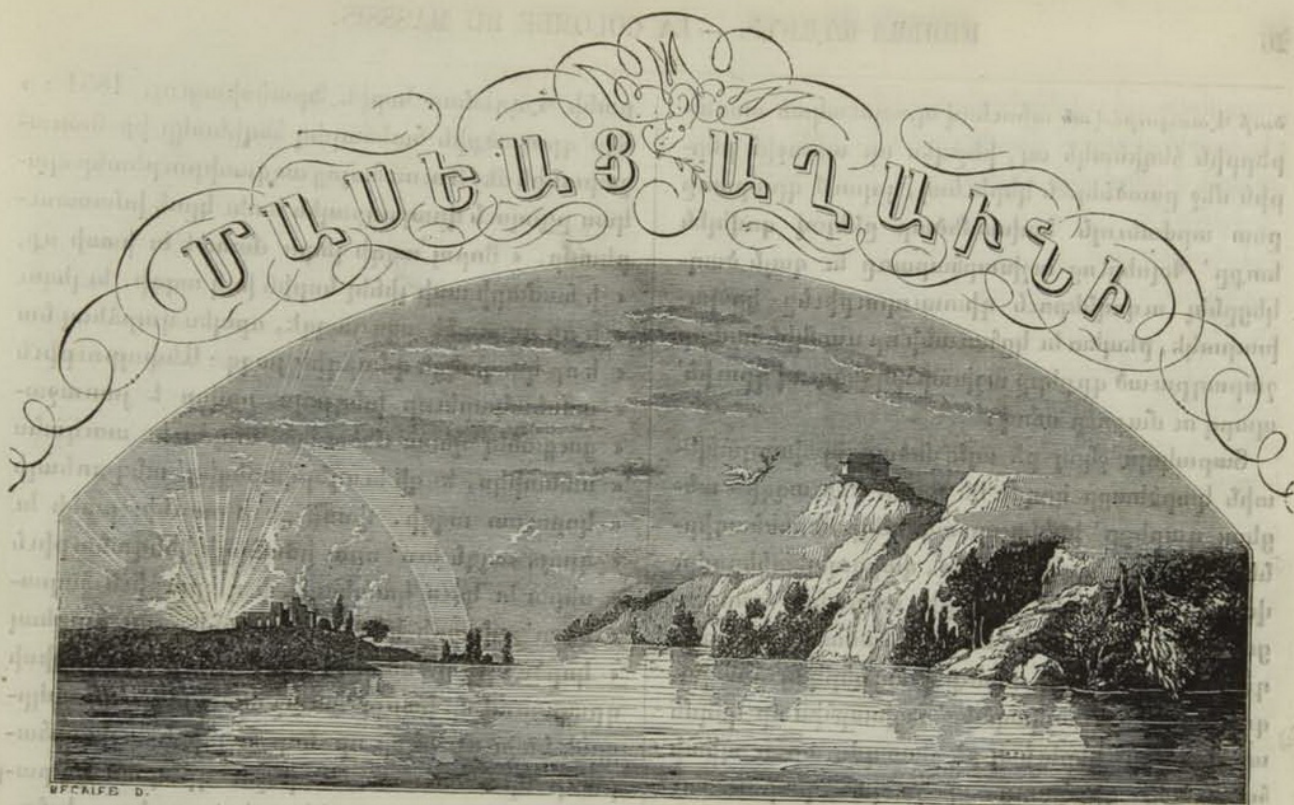

ՄԱՍԵԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ՍԵՒԱՐՀԱՐԱՌ ԼԵՁՈՒՆ ԵԱԴԿԵՑԵԼՈՒ ՎՐԱՅՑ

Ազգի մը բարոյական, բնական, քաղաքական, կրօնական եւ ընկերական վիճակին մէջ պատահած փոփոխութիւնները սովորութիւն եղած է յեղափոխութիւն անուանել՝ իրրեւ բարգմանութիւն Գաղղիացոց *révolution* (սէփփաօն) բառին, որ միշտ գեղ մտքով չառնուիր՝ իրրեւ *խոտփութիւն*, *շփոթութիւն*, այլ շատ անգամ նաեւ գովելի կամ գէթ անտարբեր մտքով, իրրեւ *հորոգութիւն*, *հորածնութիւն*, *փոխակերպութիւն*։ Եւ ահա այսու յետին նշանակութեամբ կրտսեր քե. քանի մը տարիէ ի վեր բաւական մեծակ յեղափոխութիւն մը կայ մեր հայերէն աշխարհաբառ ըստւած լեզուին մէջ, ինչպէս ուրիշ ատեն ալ լիշտ եմք։

Աջքերնուս առջեւ գլխաւոր երեք գրուածք ունինք՝ առ այժմ որ մասնաւոր կերպով մը այս

Բ. ՏԱՐԻ. — ՓԵՏՐՈՒԱՐ 1856.

խնդրոյս վրայ կրկնուին. եւ ինչպէս որ ողորդ դիտաւորութեամբ առաջարկութիւն մը ընողներուն մէջ ստեպ կրպատանի, այս երեք հատ իւրաքանչիւրէր ճամբայ բռնող գրուածքներուն մէջ ալ ուրախութեամբ կրտեսներ որ միաբանութիւն մը համաձայնութիւն մը կայ ընդհանուր սկզբանց վրայ. որով նպատակին կըլլայ ընդհանրապէս մէկ, ու միայն անոր հասնելու համար բռնուած ճամբաները կամ միջոցները տարբեր։

Խնդրոյն մէջէն բնական կերպով մը դուրս կրհամարինք առ այժմ այն սակաւաւոր անձինքն որ *հայերէն* կամ *Հայոց լեզու* ըսելով՝ զրարաւ ըստւածք միայն կըճանչնան, եւ աշխարհաբառ ըստւած հայերէնը ինչ ձեւով ալ ըլլայ, ուր տեղի ալ ըլլայ՝ կըղատապարտեն, կարհամարեն, կըմերժեն։ Յայսմ կարգի է, օրինակի՝ համար, Աշ-

ծովի վասպուրական անունով պատուական ամսա-
քերքին հեղինակն ալ, ինչպէս որ առաջին քեր-
քին մէջ ըսածներէն կերելնայ, յորում գրաբար
ըստ արժանւոյն նախամեծար ընելով գովելէն
եաքը՝ Պօլսեցոց աշխարհաբար եւ զայն ծաղ-
կեցընել ուզողներուն դիտաւորութիւնը կրպա-
խարակէ, քեպեա եւ կընաւանի որ ռամկին համար
շարադրուած գրքերը աշխարհիկ լեզուով գրուին՝
պարզ ու մաքուր ոճով :

Տարակոյս չկայ քէ այն մեծարգոյ վարդապե-
տին կարծեացը կողմն են բոլոր մեր ազգին ան-
ցեալ դարերը՝ իրենց պատկառելի մատենագիր-
ներովը, հայրապետներովը, վարդապետներովը,
վարժապետներովը եւ անքիւ անհամար կարդա-
ցողներով, եւս եւ հիմակուան ժամանակիս կար-
դացողներուն մէջէն ոմանք. բայց ներկայ եւ ապա-
գայ սերունդք Հայկազանց՝ աշխարհիս որ կողմն
ալ գտնուին՝ կերելնայ քէ շատ դժուարաւ պիտի
հասկընան գրաբար պաշտպանողներուն . ու
միայն զանիկայ ծաղկեցընել ուզողներուն պատ-
ճառաբանութիւնը : Անոնք ալ երկու դաս կընանք
բաժնել՝ որպէս զի խնդիրը պարզուի :

Առաջին դասն կընամարինք զանոնք որ կա-
մայ եւ ակամայ աշխարհաբար լեզուն կըխօսին
ու կըգրեն, — ինչպէս նաեւ մենք, — ու այսմիայն կը-
նային որ կարդացողներուն բազմութիւնը դիւրաւ
հասկընայ ըսածին : Ասոնք իրենց վախճանին
հասնելու աշխատած ատեննին ջանք մըն ալ ունին
որ աշխարհաբարին մէջէն օտարախորք բառերն
ու դարձուածքները վերցընեն, եւ իրենց լեզուն
գրաբարին անզգայի կերպով մը մօտեցընեն .
բայց քերականական կանոններով իրենց աշխար-
հաբարին հաստատութիւն մը տալէն կըվախնան՝
որպէս զի գրաբարին վնաս չըլլայ :

Երկրորդ դասուն մէջ կըտեսնենք զանոնք որ
աշխարհաբար լեզուին ծաղկիլը ոչ միայն օգտա-
կար՝ այլ եւ ամենահարկաւոր կըճանչնան ազգին
յառաջադիմութեանը : Ասոնք բոլորը մէկէն առ-
նելով՝ առաջին դասու ազգասերներէն անհամե-
մատ կերպով աւելի շատուր են ու աշխարհիս
ամեն կողմն ալ կըգտնուին : — Մենք վերոյիշեալ
երեք գրուածոց մէջէն ըստ բաւականին կընանք
ցուցընել խօսքերնուս ստուգութիւնը :

Եւ նախ նազարեանց Ստեփանոս վարժապե-
տին երկու գրուածքը ունինք : Մէկուն խորագիրն
է « Ստեփաննոսի նազարեանց » վարդապետի
Արեւելեան լեզուագիտութեան՝ յազագս փորձա-
կան Հոգեբանութեան ճառ . ի Մոսկվա, ի տպա-

րանի Վօլգեմար Կօթիէ Ֆրանսիացոյ, 1851 : »
Այս գրուածքին հանճարեղ հեղինակը իր Յառա-
ջարանին մէջ Ռուսահայոց ազգասիրութեանը պա-
կաս ըլլալուն վրայ ողբալէն ետեւ կըսէ իմաստու-
րեամբ. « Յորոյ ազգի լեզու մտածէ եւ խօսի որ,
« ի համարի ասի լինել նորին իսկ ազգի. եւ լեզու
« է որ զատանէ ազգ յազգէ, որպէս դարձեալ նա
« է որ կապակցէ զմարդիկ յազգ : Անփոյթութիւն
« ամենակարեւոր խնդրոյս սովոր է յառաջա-
« ցուցանել վնաս մեծամեծ, տոյժս եւ տուգանս
« սաստիկս, եւ զի եւս յերկարեցից՝ անդառնալի
« կորուստ ազգի. վասն զի ի բառնիլ բանի եւ
« գրոյ, ազգն եւս՝ որոյ իմանալի կենդանութիւն
« սերտ եւ կոճ կապեալ է ի դպրութիւն հարա-
« զատ՝ ջմարքի կալ յակաստանի, այլ գորեալ
« կործանի կործանումն անկանգնելի : » Այսպիսի
գրաբարով մը խօսքը առաջ տանելով, կընասկը-
ցընէ նախ քէ ինքը որ նոր հայերէն աշխարհա-
բարի մը հետամուտ է՝ ինչո՞ւ գրաբար շարա-
դրեր է այս իր առաջին աշխատասիրութիւնը .
« Դիտեական վաստակ մեր այս առաջին գոյով
« ի լեզու հայ (կըսէ), ի դէպ երաներ մեզ գեթ
« սակաւուք ցնդել եւ փարատել զտարակոյս
« կասկածամիտ արանց ոմանց՝ որք չեւ եւս
« գիտեն քէ եւ մեր ուսեալ է փոքր ի շատե պաշ-
« տել զդպրութիւն ի ժանգոտեալն աննորոգելի
« հնութեամբ լեզու առաջնոց Հայկազանց : »
Զգուշաւոր հեղինակը փոքր ի շատէ ըսելովը բաւա-
կան կարդարացընէ իր գրաբարին քանի մը պա-
կասութիւնները որ հայկարանից յայտնի են . բայց
առաջին Հայկազանց լեզուին համար ալ՝ ժանգո-
տեալ աննորոգելի հնութեամբ ըսելովը մէկէն ի մէկ
իր դիտաւորութիւնը կիմացընէ. եւ նոյնը պար-
զելու համար՝ վրայ կըբերէ. « Բայց ասեմք ականջս
« ունողացն քէ գետն եւ զաշխարհիկ հայկաբա-
« նութիւն՝ մաքրեալ եւ գտեալ յեկամուտ օտա-
« բաձայնութեանց, մշակեալ եւ ազնուագործեալ
« հեղինակութեամբ, արդիւնաւոր միայն ունիմք,
« մինչ քան է զգուգապատշաճ իմն գործարանէ
« մտաւորական հաղորդակցութեան ի պէտս ազ-
« գի համօրէն եւ ոչ անհատից ոմանց գիտնոց
« կամ գիտուն ձեւացեալ տգիտաց. զմատենա-
« գրութենէ ոչ ի պէտս տաասանց եւ քսանից, այլ
« հազարաց եւ բիւրոց, ոչ իւր ինքեան, այլ ընկե-
« րին. զսոյն զայս հրամայաբար պահանջէ եւ
« առողջ բանն եւ պիտոյք մերոց աւուրց. զսոյն
« զայս ուսուցանեն մեզ փորձք դարուց եւ ժամա-
« նակաց՝ միայն քէ կամիցի որ անպղտոր մտօք

« քննել եւ ճանաչել զմանդէս եւրոպացեացն քա-
 « դաքականութեան եւ ոչ զկուրուրիւն քան զան-
 « սուրբին նախամեծար ընտրիցէ : »

Հոս բազմամոտ հեղինակը ընդարձակ ոճով
 մը եւ զանազան լեզուաց օրինակներով իր խօսքը
 հաստատելէն ետեւ, կըցուցնէ քէ մեր գրաբառ
 լեզուն ալ եւրոպացոց լատիններէնին, նին յունա-
 բնէնին, եւ սլաւերենին նման՝ հարկ է որ պահուի
 սակաւաքիւ ուսումնականաց համար իբրեւ պա-
 տուական աւանդ հայրենի, եւ նոր հայերէն մը
 ննարուի աշխարհաբառ՝ հասարակաց ընդունելի,
 « *նոր եւ զիւրճեկալ իմն լեզու* զպրութեան, քաջ
 « տնտեսութեամբ մտաց ի գործ վարելով զճոխ
 « նխքան զոր մատակարարէ մեզ նին լեզուն եւ
 « այլ եւ այլ բնտիր բարբառքնորոյ ժողովրդեան,
 « որով լիցի ապաքին հետ զհետէ մաքրել զհա-
 « սարակ լեզու Հայոցս յեկամտ օտարաձայնու-
 « րեանց, լցուցանել զպակասորդս նորին եւ քա-
 « ջացուցանել զայն առ իւրաքանչիւր հանդէսս
 « ուսմանց : »

Յետոյ քաջութեամբ կրենքքէ Սէլվիցքի անունով
 ուսն հեղինակի մը *կողկառ* բնուած լրագրին մէջ
 հրատարակած կարծիքը որ աշխարհաբառ լեզուն
 ծաղկեցընել ուղղութիւնն գեմ է, եւ կըվերջացընէ
 յառաջարանը այս խօսքերով. « Իսկ մեր ասեմք
 « եւ կնքեմք. *զիւրին եւս եւ յարուցանել զմեռեալս*
 « ի գերեզմանաց քան քէ միջնորդութեամբ հնոյն
 « լեզուի գետն լուսաւորել զժողովուրդ. խաւարն
 « լուսով փարաւի եւ ոչ խաւարաւ. կեանքի կին-
 « դանութենէ աղբերանայ եւ ոչ ի մեռելութենէ.
 « Իսկ որ ի հակառակսն բերի ի կարծիս, խեղա-
 « կորոյս զնա ասել ոչ տարակուսիմք : Sapiienti
 « sat! »

Մեր ընթերցողները անշուշտ մեծ հետաքրքրու-
 րեամբ կուզեն իմանալ քէ արդեօք այս նազա-
 րեանց վարժապետին առաջարկած աշխարհա-
 բառը որն է որ կարենայ բնուիլ *նոր եւ զիւրճեկալ*,
 ինչպէս որ մենք ալ կըփափաքէինք իմանալ. եւ
 անա երկու տարի ետքը ձեռքերնիս անցաւ իր
 մէկ գիրքը այն լեզուաւ շարադրուած, եւ ճա-
 կատն այս է. « Ստեփանոսի նազարեան վարդա-
 « պետարան Կրօնի, հասարակաց հայախօսու-
 « րեամբ. Մոսկովայի մէջ, Լազարեանց քաջա-
 « փաղ պարոնների տպարանումը, 1853 : » Այս
 քանի մը խօսքերէն շուտ մը հասկըցանք, ինչպէս
 ամենայն ընթերցողը ալ կըհասկընան անշուշտ,
 քէ Պարոն Նազարեանին հասարակաց հայախօ-
 սութեան *հին* է երեւանի կամ Զուղայի, կամ որ

նոյն է՝ Աժմուրիսանի հայերէնը, իր պախառու-
 րիւններովն ու կատարելութիւններովը հանդիւրձ :
 Այս բանս աւելի ալ յայտնի կըտեսնուի Ֆառա-
 ջարանին խօսքերէն յորում կըսէ. « Մեր ծանօթ-
 « ներին եւ անծանօթներին, որ կարդացած էին
 « մեր՝ երկու տարի յառաջ տիպ տուած Հոգեւրա-
 « նական աշխատութիւնը, յայտնի կը լինի որ
 « նորա յառաջարանի մէջ պատճառներով եւ օրի-
 « նակներով ցոյց տուցինք՝ քէ Հայոց նին լեզուն
 « չէր կարող լուսաւորութեան ճանապարհ լինել
 « այժմեան ազգի համար, եւ խոստացանք շուտով
 « նոր հայախօսութեան հանդէս բանալ ազգի հետ,
 « այսինքն՝ մեր պատուելի հայրենակիցների
 « հետ մտածել եւ խօսել այն ոճով, ինչպէս նոքա
 « կարող էին հասկանալ, եւ ինչպէս պահանջու-
 « էին նոցա այժմուս հանգամանքը : Ինչ որ
 « խօստացանք, անա կատարումնք գործով, եւ
 « մեր նոր հայախօսութիւնը բսկըսանումնք մի
 « սուրբ առարկայով՝ որպէս Քրիստոնեական
 « կրօնի վարդապետութիւնն է : Կրօնը ամենայն
 « ազգերի մեծ դաստիարակիչ մայր լինելով,
 « այլեւ հիմըն ամենայն ազգային լուսաւորու-
 « րեան, մեր եւս արժան անսանք այն փոքր
 « ի շատէ լոյսը՝ որ մեր նախատեսեան միջնոր-
 « դութեամբ կարող էր հասանել մեր ընկերներին՝
 « հիմնել եւ հաստատել կրօնի ուսման վերայ :
 « Այս գործումը պարտավրճար գրտանկելուց
 « յետոյ, Աստուծոյ ամենակարողի յաջողելովը
 « կ'անցանենք դեպ ի այլ բաների քննութիւն եւ
 « տեղեկութիւն՝ ինչպէս հարկաւոր էր մեր լու-
 « սապայժմա օրերումը : »

« Այս աշխատութեան մէջ՝ որի առաջին հա-
 « տորը այժմ ընծայումնք ազգին, կանոն եւ
 « օրէնք դրելցինք մեզ՝ որ այնպէս խօսենք մեր
 « հայազգի հասարակութեան հետ, ինչպէս ամե-
 « նայն հայ անձը կարող էր հասկանալ մեր գը-
 « րուածը, երէ միայն գիտէր իւր մայրենի գոր-
 « ծածական լեզուն եւ կարդար փոքր ի շատէ
 « մտածելով : Մեր նորախօս լեզուն չէ ոչ մի քա-
 « դաքի մասնաւոր կամ առանձին բարբառ. այլ՝
 « մօտաւորապէս՝ այն մաքուր եւ յրստակ հայա-
 « խօսութիւնը որ լրավումէ ազգի մէջ հարբերաւոր
 « եւ հազարաւոր լաւ խօսողների բերանից՝ ուր
 « եւ գրտանվին նոքա : Խօսելով մի նորահայ
 « լեզուի վերայ՝ որ կարող էր լինել այժմեան լու-
 « սաւորութեան յարմար ճանապարհ, ոչ մտածել
 « ենք երբեք եւ ոչ մտածումնք՝ որպէս քէ այդ
 « նորախօս լեզուն պետք է լինէր այն գոնակական

« ռամկախօտութիւնը՝ խանգարված ամենայն
« տեսակ այլազգի բառերով. ամենեւին ոչ. այդ
« աղաւաղեալ եւ վայրենացեալ լեզուովը չէ կա-
« թելի ոչինչ գործ յառաջ տանել. այլեւ՝ ոչ մի
« առողջամիտ կրթեալ անձը՝ խօսելով իւր ըն-
« կերի հետ՝ արժան կը համարէր ծառայանալ
« տրգեաւ խառնիճաղանջի լեզուին : Ամենայն ազ-
« նուամիտ հեղինակ կամենայով օգուտ բերել
« իւր ազգին եւ ձեռնտու լինել նորա լեզուի շի-
« նութեանը՝ պարտական էր տրդմի մէջ խըրած
« ընկերը դէպ ի իւր կողմը վեր քարշել, եւ ոչ քե
« ինքը ցած իջանել նոյն իսկ տալականութեան
« մէջ : Ցաւելի էր խօստովանել այստեղ, քե այս մե-
« ծակըշիւ ազգային խընդիրը փոխանակ պարզ-
« վելու եւ պայծառանալու ազգի առաջեւը՝ եւս
« առաւել պըղտորվել է եւ խառնալիւնդորվել է
« մինչեւ այժմ : Ի վերայ այդր ամենայնի անյոյս
« ջնեք՝ որ ճըշմարտութիւնը քեւ յետոյ եւ շատ
« յետոյ՝ յաղթող կը գըտանվի, մանաւանդ՝ երբ
« որ ազգը փոքր ի շատ : տեսութիւն ըստանալով
« կարող էր ինքնին դատել իւր օգուտը եւ վը-
« նասը :

« Հեղինակը, եւս առաւել տակաւին չըմըշալ-
« ված լեզուի հեղինակը՝ մեր կարծիքով պար-
« տական էր բանաստեղծի պէս հնարել եւ ճար-
« տարապետել. այսինքրն՝ միտ դընելով ազ-
« գային լեզուի յատկութեանը՝ նոյն իսկ լեզուի
« խորքիցը հանել, շինել կազմել եւ յարմարել
« ինչ որ հարկաւորն էր միւսք եւ ըզգացողութիւն
« բացայայտելու համար՝ մեր բազմաձիւղ եւ
« բազմօրինակ լուսաւորեալ ժամանակներումը :
« Բոյոր Եւրոպացոց լեզուքը այդպէս են հասել
« այն գարմանալի կատարեագործութեանը՝
« որին հասել են : եւ ինչքան առաւել կիրք, մա-
« քուր եւ առողջ էր հեղինակի ախորժակը, ինչ-
« քան աւելի քանքարաւոր էր նա, այնքան եւս
« նորա հոգու ըստեղծուածքը պատուական կը
« լինէին, եւ ապագայի համար կանոն եւ օրէնք
« կը դառնային : Մատենագրութենով կը մը-
« շակվի լեզուն, կը ճոխանայ եւ կը հաստատվի
« նա. լեզուի յառաջադիմութենովը յառաջադեմ
« կը լինի եւ ազգային լուսաւորութիւնը. բայց
« ազգային հարազատ լուսաւորութիւն՝ առանց
« բուն ազգային մատենագրութեան՝ սոստ քան է,
« անարմատ ծառ է : Այս խօսքերը պիտոյ է լաւ
« հասկանալ, եւ հասկացածը առողջամիտ կեր-
« պով գործ դընել :

« Եւրոպացի բանագետ եւ իմաստուն մարդերի

« բերանից ուսանումենք, քե մի ազգի համար
« իւր լեզուն, իւր կրօնը եւ իւր քաղաքականու-
« քիւնը այն մեծախորհուրդ եւ խորախորհուրդ
« անօրներն (ամանները) են, որ ընդունելով
« իւրեանց մէջ աստուածողներ եւ մարդկեղենը՝
« պիտոյ է աճեցուցանէին, ծաղկազարդէին եւ
« պըտղաբեր շինէին : Հայերը՝ ինչպէս նոցա
« ներկայ դրութիւնն է՝ ունին միայն երկու հոգե-
« դէն անօր՝ լեզուն եւ կրօնը. քաղաքական անօրը՝
« արդարեւ մի անչափելի մեծակըշիւ անօր՝ իւր
« եւ օտարի մեղքովը ոչընչացել է եւ չը կայ
« այժմուս : Ուրեմն Հայերի իմացական եւ բա-
« րոյական գործակատարութեան հանդէսը մը-
« նացել է լեզուն եւ կրօնը, քեպետ եւ սոքա՝
« անտուն եւ անհայրենիք, որը եւ պանդուխտ,
« առանց կարող ձեռքի հովանաւորութեան : Մի
« շատ քերեւ հայեցուած ազգի վիճակի վերայ՝
« խսկոյն յայտնապէս ուսուցանումէ մեզ՝ քե ինչ-
« պէս էր բարոյական պարտականութիւնը հաս-
« կացող եւ մեծանուն Հայերի, եւ քե ինչպէս պի-
« տոյ է ներգործէին մասնաւորները՝ որովհետեւ
« չը կար ընդհանուրը : Մեր կարծիքով՝ ինչպէս
« մեծատունքը աւելի երեւելի եւ պատուելի էին
« ազգի մէջ, քեպետ ազգը հաւատարապէս պատ-
« կանումէ եւ մեծատունին եւ աղքատին, այնքան
« եւս առաւել հարկ կար մեծատունների վերայ
« սիրել եւ յարգել ազգի լեզուն եւ ջանալիք լինել
« որ այդ լեզուն պատշաճաւոր ճանապարհներով
« յառաջ գընար եւ արմատ արձակէր Հայկական
« ընկերութեան մէջ : Այսպիսի արդար հայրենա-
« սիրական գործի մէջ հարկաւոր չէր փառասի-
« րութիւն. օգուտը, ազգի ճըշմարիտ օգուտը
« պիտոյ է լինի ամենայն խելօք եւ արժանի Հայի
« առաջին եւ վերջին նպատակը :

« Հայոց խըղճալի ազգը երկար ժամանակ ան-
« ուսումն մընալով, շատ փոքր կամ ամենեւին
« ոչինչ ծանօթութիւն չունենալով եւրոպական
« բազմօրինակ լուսաւորութեան մասին, այլեւ
« բոյոր ազգի ուսումնականութիւնը փակած մը-
« նալով արեղայական խըցերի մէջ եւ քանի մի
« միակողմանի գիտնականների ձեռքում, կար-
« ծիք է յառաջացել ազգի մէջ՝ որպէս քե՝ Բերա-
« կանութիւն եւ ճարտասանութիւն՝ մի այնպիսի
« գերազանց ուսումն է, որ անով պիտոյ էր ջափել
« եւ կըշտել ամենայն գիտութիւն, մինչեւ որ
« Հայոց հասարակ մարդը եւս՝ քերականութեան
« եւ ճարտասանութեան անունը տալով կամ
« լըսելով, մտածումէ քե՝ ինչ իմաստութիւն կայ

« եւ չը կայ աշխարհիս վերայ՝ նոցա մեջ է պա-
 « րունակված : Այս բաները խօսելով՝ կամք չու-
 « նեինք երբեք խոցել կամ վիրաւորել Հայոց
 « քերականութեան եւ ճարտասանութեան պա-
 « տուելի դասաւորութիւնը . այնպէս աւարտարիմ մընայով
 « առաքելական բանին՝ քե « Խօսեցարուք բզճըշ-
 « մարտութիւն իւրաքանչիւր ընդ ընկերի իւրում,
 « զի եմք միմեանց անդամք » եփես. 4, 25. կա-
 « տարումնք մեր պարտականութիւնը որպէս
 « հասկացող քրիստոնեայ, եւ խընդրումնք որ
 « այդ պարտութիւնը իւրեանց ջերմեանդ գործա-
 « կատարութեան մեջ՝ այնքան միայն մտածեն՝ որ
 « մի գուցէ կամենայով անկորուստ եւ անարատ
 « պահպանել Հայոց հնախօս լեզուն, զըրկվելնք
 « բոլորովին եւ նորիցը . որ անբուժելի մի խոց
 « կը լինէր մեր սըրտի վերայ : Այսպէս՝ Հայոց
 « անբաղդ գաւակների բոլոր հայկական ուսումը
 « եղել են հին քերականութեան չոր ու ցամաք
 « կանոնները եւ հին ճարտասանութեան ձեւերը.
 « արդարեւ մի այնպիսի կերակուր, որ ծանրա-
 « բեռնէլ է ուսանողի ըստամոքսը՝ առանց սընու-
 « ցանելու նորան, առանց կենդանական հիւր եւ
 « արին դառնալու եւ միանալու նորա հոգու եւ
 « սըրտի հետ : Այս բանիս վկայ է ամենօրեայ
 « փորձը, եւ հաստատութիւն կը տայ ամենայն
 « առողջամիտ անձը որ տեղեակ էր հայագրի՝ մա-
 « նուկների ողբալի վիճակին :

« Թող մեր հայ գաւակների տանջանքը եւ տաղ-
 « տապանքը հին քերականութեան եւ ճարտա-
 « սանութեան վերայ, որոնց առաւարեքը օրէ օր
 « աւելի նեղանումէ՝ ըստ որում մեր ժամանակ-
 « ների հարկաւորութիւնքը ամենեւին այլ են.
 « նոյն իսկ հին մատենագրութիւնը չէ կարող հո-
 « զեղեն սընունդ տալ մեր ժամանակի Հային,
 « ըստ որում չունի իւր մեջ այն սընընդարար
 « նիւրը եւ հիւրը որ լըցուցանէր նորա խմացա-
 « կան պիտոյքը եւ կարօտութիւնը : Չենք ասում,
 « քե Խորենացի պատուական ծերունու գըրուած-
 « քը, Ագաքանգեղոսի, Եղիշէի եւ միւս հնախօս
 « հեղինակների վաստակքը անպիտան էին . քաւ
 « լիցի այդպիսի յանդըգնութիւն եւ ազգութացու-
 « րին մեր կողմիցը . մեք ուսումն առած եւ
 « կըրքված եւրոպական դըպրոցումը՝ քաջ զի-
 « տենք քե ուսումնական Հայի համար ինչ գին
 « եւ արժէք ունին հին լեզուի յիշատակարանքը :
 « Չենք եւ չենք մոռանում նոյնպէս մեր սուրբ
 « րարգմանեաց հրաշալի հայկաբանութենով մեզ
 « պարգեւած աստուածաշունչ գիրքը որ մեր

« քրիստոնէութեան աղբիւրն է, քեպետ՝ ցաւ է
 « ասել՝ աղբիւր ծածկեալ եւ քաղուցեալ՝ ըստ
 « որում անհասկանալի է ժողովըրդին : Բայց
 « եւրոպական գիտութիւնք եւ արհեստք՝ որոնց
 « միջնորդութենովը կարողանային մեր տըղայքը
 « ծանօթանալ աշխարհի, բնութեան եւ մարդկու-
 « բեան որպիսութեններին, ուրեմն նորանոր
 « գաղափարներ ըստանալ, սընանիլ եւ ճոխանալ
 « այնպիսի տեղեկութեններով որ հոգեպէս եւ
 « մարմնապէս պահպանիչ էին ազգի գաւակնե-
 « րին . այդպիսի կենդանական եւ կենդանացու-
 « ցիչ նիւրեր չը կան հին մատենագրութեան մեջ :
 « Հայոց խմացական պիտոյքը մինչեւ այժմ
 « աննոգ մընայով՝ քե ինչ հետեւանքներ այդ
 « տեղից ծընած են եւ կը ծնանին այսուհետեւ,
 « այդ բանը կամ չը գիտեն մեր յարգելի Հայքը,
 « կամ քե գիտեն, բայց զանցառու են . քեպետ
 « ապա զանգատաւոր են քե հայութիւն չը կայ
 « մեր գաւակների մեջ, որպէս քե կարելի էր հըն-
 « ձել եւ ժողովել առանց վարկու ցանելու եւ սեր-
 « մանելու : Երէ Հայոց գաւակը տեսանելով՝ քե
 « իւր մայրենի լեզուն անհիւր եւ անծուծ է, բնա-
 « կան ուղիղ դատողութենով քաջ է բողոքում մե-
 « ռեալը եւ ձեռք է ձըգում այն կենդանի եւ զօրու-
 « րին տուող նիւրը որ գտանումէ օտար լեզուի
 « մեջ . երէ հայագրի գաւակը չունենալով իւր
 « հայրենի պըտղատու ծառը, պարգումէ ձեռքը
 « դէպ ի օտարատունկ ծառը՝ եւ նորա համեղ
 « պըտուղներովը յագեցուցանումէ իւր ըստա-
 « մոքսը, եւ այդպէս օտարի կերակրովը սընունդ
 « առած ըսկըսանումէ եւ ինքը օտարանալ եւ
 « աղագգանալ . այդ բանի մեջ ով է մեղաւոր եւ
 « դատաւարաւորի . հայոց մանուկը եւ պատանին,
 « քե նորա աննոգ եւ անփոյր հոգաբարձութիւնը .
 « Բնջալէս կարելի է քաղել այն տեղ վարդ ու մա-
 « նուշակ, ինչ տեղ ցանած են փուշ եւ տատասկ :
 « Հայոց գաւակը մեղաւոր չէ՝ երէ չէ կարող Հայ
 « լինել հոգով եւ սըրտով . նորա հայութիւնը շի-
 « նել են իւր համար մի անպարձանք բան, փուտ
 « փայտ, չոր ու ցամաք ծառ : Բնութիւնը եւ ժա-
 « մանակը՝ երկարի գաւազան ձեռքին՝ պահան-
 « ջումէ իւր արդարացի հարկը . ուրեմն քաղցած
 « ու ծարաւ հայ մանուկը օտարի պատրաստու-
 « րեամբը լըցուցանելով իւր պիտոյքը, արհա-
 « մարհումէ ապա իւր ծընող հայր ու մայրը որ
 « նորան շինել են ուրիշի հացի մուրացկան :
 « Հայութիւն քարոզելով, հայութիւն հրամայելով,
 « հայութիւն պահանջելով, ոչինչ բան չի յառա-

« ջանայ. այս տեղ հարկաւոր է՝ գործ, գործ մեծ
« եւ հոգարարձուրիւն միտքան : Մինչեւ Հայոց
« Հայրենասէրքը պատուաւոր եւ քաջակերական
« սաարեղ չը բանան Հայոց գնաւիկ առաջինը,
« մինչեւ հաստատուն պատճառներ չը կային մեզ
« տեղումը՝ քեւ այն հայոց լեզուն որ կ'ստանէր
« հայազգի մանուկը՝ յուստուրութեան ճանա-
« պարն էր, հաց ու ջուր կը տար, փառքի եւ
« պատուի կը հաստցանէր : մինչեւ բանի ըն-
« քացքը մշտեալ չը լինի, գութ եւ անօգնու էին
« ամենայն խօսք եւ խօսուածք :

« Եւ ազգի օգուտը յառաջ տանելու համար՝
« ոչ ով ծառայ չէ, ոչ ով պարտն չէ. այլ ամենե-
« քեան պարտական են մշտակ լինել, արդար եւ
« ջերմեռանդ մըշակ, մեծատունը՝ իւր առատ
« արծարովը, եւ գիտնաւորը՝ իւր աշխատասէր
« զբոյժովը. այս հաւասար կըշիւղ շինելով եւ
« անխախտ պահելով ազգի մեզ՝ յուսալի էր յա-
« ռաջողութիւն եւ պըտղարեւորութիւն. ապա
« քեւ ոչ, Հայոց ազգի այգին կը մընայ այնպէս
« ամայի եւ անապատ, ինչպէս մընացել է մինչեւ
« այժմը. բայց եւ այդպէս եւս չի մընայ. ըստ
« որում Կոնոս շատակեր ծերունին սովոր է
« կուլ տալ ոչընչացուցանել ժամանակի անպի-
« տան որդիքը : Ասացինք. ով որ ականջ ունի
« լընելու, քոյ լըսէ :

« Անկեղծ եւ անխարդախ սըրտով սիրելով մեր
« ազգը, անս փոքրի շատեւ մեր մտածող Հայրե-
« նակիցներին յայտնեցինք մեր ազգի ցաւերը եւ
« ցոյց տուցինք նոցա բըծըշկութեան հընար-
« ները՝ ինչքան որ կարելի էր այդ մեր գրութեան
« մեջ : Այստեղտեւ քոյ ազգի յարգելի մեծա-
« տունքը եւ կարողքը քընեն մեր ասածները,
« եւ՝ յոյս եւ հաւատ դեպի Աստուած՝ ըսկըսանեն
« իւրեանց հայրենասիրական գործը : « Զնուր եւ
« ըզջուր եղ առաջի, զի յոր կամեցի՝ մխեսցի
« ըզձեռքս իւր, զի առաջի մարդոյ է մահ եւ
« կեանք : » Սիրաք. մե, 17 : »

Մեր հեղինակին աշխարհաբար աւելի հասկը-
ցընելու համար՝ նոյն գրքին մեջէն երկու ծանօթ
հատուածներ ալ յիշատակենք :

ԱՅԳՈՒ ՄԵՍԿՆԵՐԸ.

« Յիսուսը միանգամ խօսելով իւր աշակերտ-
« ների նկատ երկընթիւ արքայութեան վերայ, բե-
« քնց այս առակը : Մի տանուտէր մարդ զընաց
« առատօտուն եւ վարձեց իւր այգու համար մը-
« շակներ : ամեն մինին մի դահնկան՝ օրական

« վարձ նշանակելով : Յետոյ տեսանելով՝ որ
« այգու գործը կարօտ էր աւելի մըշակների,
« զընաց եւ ջորս ջուկ ջուկ ժամերի մեջ վարձեց
« միւս մըշակներ եւ ուղարկեց այգին, այնպէս
« որ վերջին եկողները՝ օրական գործը աւար-
« տելուց մի ժամ յառաջ բըռնած էին, ուրեմն
« եւ աշխատեցին միայն մի ժամ : Երեկոյին ամե-
« նեքնան ըստացան մի մի դահնկան. այս հաւա-
« սարապէս վարձատրութիւնը դըծուար բուեցաւ
« այն մըշակներին որ առատօտից վաղ աշխա-
« տանքի մեջ քըբտնած էին. այս պատճառով
« տըբաբընջումէին տանուտիրոջից. սա պատա-
« խան տուեց այն մըշակների մինին. ընկեր, ես
« չեմ զըբկում քեզ, դու յանձըն աւար մի դահն-
« կանով գալ աշխատել իմ այգումը. վեր առ ինչ
« որ քեզ պատկանումէ եւ զընան. մի քեւ չունիմ
« ես իրաւունք իմ կալքիցքս տալ ինչքան կը կա-
« մենայի. կամ քեւ չմըր է քո աչքը, որովհետեւ
« ես առատ եմ : Սնան այսպէս՝ երկընթիւ արքայու-
« քեան մեջ առաջինքը կը լինին վերջինք. հրաւի-
« բեալքը շնտ են, բայց ընտրեալքը՝ սակաւ :

ՄԵՆԱՏՈՒՆԸ ԵՒ ՂԱԶԱՐՈՍԸ.

« Կար մի մեծատուն մարդ որ փառաւորապէս
« ըզգեատաւորվումէր եւ ամենայն օր առատա-
« պէս ուրախ էր : Նորա զըբան մօտ ընկած էր
« մի աղքատ մարդ՝ Ղազարոս անունով, որ խո-
« ցերով պատած ցանկանումէր միայն կերակըր-
« վիլ այն փըշրանքներովը որ մեծատուն մարդու
« սեղանից վայր էին բաւկվում : Տըխուր էր այս
« ցաւագար աղքատի վիճակը. շըները գալիս էին
« եւ լիզումէին նորա վերքերը : Մեռաւ Ղազա-
« րոսը, եւ հընշտակները տարան նորան Արրա-
« համի գողը : Մեռաւ եւ մեծատունը. բայց երբ
« որ դըծուիքի մեջ տանջվումէր, տեսաւ հեռուից
« Արրահամը, եւ Ղազարոսը նըստած նորա գո-
« ղումը : Զայն տուեց. Հայր Արրահամ, ողորմիր
« ինձ եւ ուղարկիր Ղազարոսը որ իւր մասի
« ծայրը քաց առնէ ջըբի մեջ եւ զովացընէ իմ
« լեզուն, ըստ որում պապակվումեմ այս կրակի
« մեջ : Արրահամը պատասխան տուեց. « որդի,
« միտք քեր՝ որ դու քո կենդանութեան ժամա-
« նակը վայելցիր քո բարութիւնքը, եւ Ղազա-
« րոսը չարքարանքի մեջ էր. այժմ սա մխիթար-
« վումէ այս տեղ, եւ դու այդ տեղ պապակվում-
« ես. քոյ այդ բանը. մեր ու ձեր մեջ՝ մեծ փոս
« կայ, եւ ոչ ով կարող չէ այս կողմից դեպի ձեզ
« անցանել, եւ ոչ ձեր կողմից՝ դեպի մեզ : Ապա

« ով հայր՝ աղաչեց մեծատուներ՝ արձակիր Ղա-
 « զարոսը որ զընայ իմ հօր տուներ եւ իմ հինգ եղ-
 « բօրներին վկայութիւն տայ եւ քարոզե՝ որ մի
 « զուցէ քե եւ նորսն հասանեն այս տանջանքին :
 « Աքրահամը ասաց . նորսն ունին Մովսէսը եւ
 « մարգարէքը, բնոց նոցա լըսեն : Ա՛ջ. հնչը Աքրա-
 « համ, պատասխանեց մեծատուներ . մինչեւ մե-
 « ռածներկը չը զընայ մի մարդ նոցա մօտ, չեն
 « ապաշխարելու : Աքրահամը ասաց . երէ Մով-
 « սէսին եւ մարգարէներին լըսող չեն, ապա չեն
 « լըսելու ոչ ովի, քեպետե գերեզմանիցը յետ
 « դառնար : »

Պարոն Նազարեանցին յարմարցուցած լեզուին
 մէջ երեք բան կայ որ մասնաւոր դիտողութեան
 արժանի կը համարինք : Մէկը այս որ ոճը ուրիշ
 տեղերու աշխարհաբաններուն ոճն է ընդհանրա-
 պէս, այսինքն ոչ գրաբառի դասաւորութիւն ունի
 եւ ոչ երոպական լեզուաց, այլ աւելի տաճկերէն
 լեզուի շարքին կը մօտենայ. անոր համար է որ
 քեպետ եւ բառերուն շատը գրաբառ են, ոմանք ալ
 մեր ականջին խորք ու ծանր, — մանաւանդ *ուժ*,
ից, *ուց*, *հերի*, *հերից*... մասնիկներով բաղադրեալ
 բառերը, — սակայն ոճը բաւական քնտանի, եւ
 քերես շատ աւելի ակործելի է Պօլսեցուց՝ քան
 քէ Պօլսեցուց մաքուր ըսուած լեզուն երեսանցուց
 ու Ջուղայեցուց :

Դրանք երկրորդ գրութեան որ նոյնպէս 1855ին
 տպուած է ի Կոստանդնուպօլիս այսու մակագրով.
 « Ուղղախօսութիւն արդի հայ լեզուին, յօրինված
 « դւամասկան խորհրդակցութեամբ : » Այս գրութե-
 « քը անշուշտ աւելի ծանօթ է մեր ընթերցողաց
 « բազմութեանը . ուստի եւ հարկ չենք համարիր
 « ամբողջ յառաջարանը մէջ բերել. բայց քերես
 « անօգուտ չէ անոր մէկ մասը յիշատակել հոս՝ քէ
 « հեղինակաց դիտաւորութիւնը հասկըցընելու եւ
 « քէ իրենց ընտրած ոճոյն վրայ որոշ գաղափար մը
 « տալու համար .

« Մեր ազգն ալ՝ շատուց ի վեր իբ հին լեզուն՝
 « ան վեճ գրաբառը կորուսած, կը զգար իր
 « կըրքութիւնը համար ընդհանուրին հասկընալի
 « ազգային լեզուի մը կարօտութիւնը : Աս լեզուն
 « կար, բայց անբնական խեղճ վիճակի մէջ էր, որ
 « ոչ ոք կը համարձակէր լեզու ըսելու անոր :
 « Սակայն տաս տաս-հինկ տարիէ ի վեր, ուս-
 « մնական անձէր՝ մասնաւոր ու պարբերական
 « գրվածներով՝ զանի շատ շրտկեցին շրտկրտե-
 « ցին . եւ ազգն իբ հին կորուսած լեզուին տեղ՝
 « ունեւ ասօր, քէ ոչ կատարեալ, գէր բաւական

« գործածելի արդի լեզու մը ազգային, զոր շատ
 « մարդիկ իրարմէ քիչ տարբերութեամբ կը զրեն,
 « ու համարաւորութիւնը՝ քանի կ'երբայ, վարժ ու
 « անուշ կերպով կը խօսէ : ... մտնայ աղաչեցուց
 « մայտնի է որ Պօլսի մէջ գործածված երդի
 « լեզուին վրայ է խօսքերին . վասն զի Պօլսե-
 « ցուն խօսած Հայերէնը՝ քեպետե աւելի խտն է
 « օտար բառերով քան ուրիշ տեղացոց Հայե-
 « րէնը, սակայն արտասանութեան կողմէն աւելի
 « յստակ, աւելի մաքուր ըլլալէն զատ՝ երկու գը-
 « խաւոր պատճառներ կը վաւերացնեն անոր
 « նախապատուութիւնը : Նախ՝ Պօլսեցուն խօ-
 « սածն ասօր ազգին մեծագոյն մասին լեզուն կը
 « սեպվի . զի ոչ ուրեք այնքան Հայերու բազմու-
 « քին մէկ տեղ հաւքոված կը տեսվի՝ որպէս
 « ի Պօլս . եւ քաղմութեան լեզուն է անտարաւորոյ
 « ընդհանուրին ալ լեզուն : Երկրորդ՝ մայր քաղ-
 « քին լեզուն աւելի դիւրան կը տարածվի քան ո՛ր
 « եւ է գաւառական բարբառ . վասն զի հոն յա-
 « ճախելով գաւառականներու բազմութիւն, եւ
 « հոն՝ արհեստական ու վաճառական զանազան
 « գործողութիւններէ հարկադրված՝ երկար առեւ
 « մնալով, երբ իրենց երկիրը դառնան, հետեւին
 « կը տանեն վերջապէս մայր քաղքին լեզուն ալ :
 « Աս արդի լեզուն՝ կը տեսնենք որ, ամեն տեղ,
 « օրէ օր փոփոխութիւններ կրելու վրայ է . եւ ա՛ս՝
 « երկու պատճառով . մէկ մ'որ՝ կատարելութիւն
 « ըստացած լեզու մը չ'է . երկրորդ որ՝ ուղղա-
 « խօսութիւն ու բացօթյց չ'ունեն : Ասոր համար
 « ամեն մարդ ուզած կերպովը կանոն եւ ուղղա-
 « գրութիւն կը սեփականէ իրեն : Աս ետքի պատ-
 « ճառը՝ անանկ անպատեհութիւն մըն է, որ կըր-
 « նայ լեզուն շատ դժար ու անկանոն ընել առե-
 « նով . վասն զի ժամանակը հաստատութիւն կու-
 « տայ օտմութեան հնարած կերպ կերպ այլըն-
 « դակ կիրառութիւններուն : Դարձեալ աս ան-
 « պատեհութիւնը՝ նոյն լեզուով գրօղներուն մեծ
 « դժարութիւն կը հանէ . վասն զի իւրաքանձիւր
 « ոք չը՝ գիտնայ ո՛ր կանոնին հետեւիլ :

« Արդ՝ աս արդի լեզուն կանոնաւորելու, եւ
 « միանգամայն կատարելութեան շաղկին մէջ
 « քալլ մ'առաջ մղելու մըտքով է, այսինքն՝ անոր
 « աւելի պարզութիւն, ճշտութիւն, անուշութիւն,
 « ուղղագրութեանը դիւրութիւն, ու բառերուն
 « համաոտութիւն տալու մըտքով է, որ ձեռք
 « զարկինք՝ ուսմանական անձերու խորհրդակ-
 « ցութեամբ, ուղղախօսութիւն մը յօրինելու նոյն
 « լեզուին : »

Այս յառաջարանութեան մէջ ալ քանի մը բան կայ որ, ինչպէս արդէն յիշեցինք, հարկաւ ընդունելի պիտի ըլլայ հասարակաց, այսինքն աշխարհարաւ կանոնաւոր հայերենի մը հարկաւորութիւնը, անոր օտարախօսք ոճերէ ու բառերէ հեռու պահուիլը, եւ գրաբառին ըստ կարի մօտենալը : Մէկ բան մըն ալ կայ որ ամենուն չըլլայ ալ նե՛ր շատ մարդու ընդունելի կրնայ համարուիլ, այսինքն այն աշխարհարաւին *հին* Պօլսոյ աշխարհարաւն առնուլը : Իսկ քե՛ իրաւցընէ անոր համար որ իբր քե՛ Պօլսեցոյն խօսած հայերէնը արտասանութեան կողմանէ աւելի յստակ՝ աւելի մաքուր է, կամ քե՛ անոր համար որ Պօլսեցոյն խօսածն այսօր ազգին *մեծագոյն մասին* լեզուն կը սեպուի, կամ քե՛ անոր համար որ *մայրաքաղաքի* լեզու է, — ասոնք ամենն ալ անոնց քերեւ պատճառներ երեւնան նե՛, մենք կրնանք քերեւս այս ալ աւելցնել քե՛ անոր համար որ քառասուն յիսուն տարիէ ի վեր աշխարհարաւ լեզուով ինչ գրուածքներ որ ելեր են մեր ազգին մէջ, *զրեօ՛ւ* ամենն ալ Պօլսոյ աշխարհարաւովը ելած ու աշխարհիս ամեն կողմերը գտնուող Հայոց ալ փոքր ի շատե՛ ծանօթ եղած են, քակտ եւ ամենուն պիտրժելի չըլլան :

Այս հիման վրայ հաստատուած ու կանոնաւորուած լեզուն հաւանական է որ աւելի յաջողութիւն գտնէ քան քե՛ Զուդայեցոցը կամ ուրիշ որ եւ իցէ գաւառական լեզու :

Երբորդ գրուածքն է Զմիւռնացի Մսերեան Գրիգոր վարժապետինը, որ երկու փոքրիկ հատորներ հրատարակեց Մոսքուա 1851ին, մեկուն անունը Հաւատապատում, միւսինը Քրիստոսապատում՝ Լազարեանց ուսումնարանին հայազգի ուսանողներուն համար : Այն մեր ազգասեր եւ մեծարոյ բարեկամին կարծիքն ու ոճն է՝ ուրիշներէն ալ աւելի աշխարհարաւը մօտեցընել գրաբառին, ինչպէս որ կըսէ յառաջարանին մէջ .

« Ի պէտս մատաղատիոց մանկանց եւեր՝ ան-
« ծանօթից գրոց բարբառոյ՝ կամ եղև ինձ գրել
« ի լեզու աշխարհիկ, այլ յաշխարհիկ այնպիսի՝
« որ ամենեցուն առ հասարակ հասկանալի իցէ,
« երբ նախիշեանցոց եւ Ղրիմեցոց, երբ վրաս-
« տանեայց, երբ Հայաստանեայց, եւ երբ որոց
« Տաճկաստանի կողմանց են բնակիչք, կամ ան-
« դուստ առ մեզ եկաւորք : Այլ զի խալիբ ոչ փոքր
« է ի տարագ կամ յոճ խօսից յիշատակելոց միւր-
« ազնեայց ի պատճառս շատ կամ սակաւ օտա-
« րոսի ձայնիցն խառնութեան գրեթէ յիւրա-

« քանջիւրսն, ջան եղի ես՝ որչափ ի կարի եր
« ըստ հանգամանաց ժամանակիս ներելոյ պարզ
« եւ յստակ հայերենախօս յամենայն ի բանս
« լինել՝ ի բաց զխորթութիւնսն վտարելով : Եւ
« առ այս՝ կանոնաց ոմանց պէտք եղեն պահպա-
« նութեան, որք են .

« Ա. Ոչ ի գործ ածել ամենեւին գրառս յօտար
« լեզուաց եկամտեայս...

« Բ. Չյարել գրարմատար յօղսղ կամ զմաս-
« նիկսղ *հը՝* կամ *զ՝* ի սկիզբն բայից, ի ներկայ
« ժամանակս սահմանական եղանակի, որպէս եւ
« ոչ *զհոր* ի յանգս...

« Գ. Ի բաց ձգել զյանգսղ *ոմ* եւ *ամ*. յորոց զա-
« ռաջինն (հանդերձ էական բայիս *էմ*) սովոր
« են ոմանք կցել գրեթէ յամենայն բայս, ի ներ-
« կայ եւ յանցեալ անկատար ժամանակս. եւ
« գերկրորդն՝ յանցեալ կատարեալ ժամանակս...

« Դ. Զներգոյական հոլովն *ոմ* վերջաւորու-
« րեամբ՝ ոչ յաճախ եւ ոչ անխտիր ի կիր առնուլ,
« այլ դուն ուրեք, եւ յայն բառս միայն որովք
« զվայր ինչ կամ գտեղի իրիք կամ գտնմանաւոր
« ժամանակ նշանակել կամք իցեն, որպիսի են
« սոքին. *անապատումը, խցումը, սեղանումը, շա-
« բաթումը* : »

Մսերեան վարժապետը կը համարի քե՛ այս չորս կանոնաց պահպանութեամբը լեզուն ոչ միայն դժուարիմաց չըլլար, այլ եւ կերպով մը կօզնէ աշակերտաց որ կամաց կամաց մեր նախնեաց գեղեցիկ *հայախօսութեանը* մօտենան :

Եւ յիւրախ, այն երկու տետրակները գրաբառի շատ նման ոճ ունենալով ալ՝ ղիւրիմաց են նաեւ տղայոց. բայց կերեւայ քե՛ այն ղիւրիմացութեան պատճառ է ոչ միայն բառերուն շարքը, այլ եւ նիւրոյն պարզութիւնը, եւ հարցմամբ ու պատասխանով գրուած ըլլալը : Օրինակի համար՝ այսպէս կըսկսի Հաւատապատում ըսած տետրակը.
« Հ. Հաւատով ինչ ես դու : Պ. Քրիստոնեայ : —
« Զինչ նշանակէ քրիստոնեայ բառդ : — Քրիս-
« տոսի հետեւող կամ հաւատացող : — Քրիստո-
« նեական Հաւատալիքն յոր գրուածոյ մէջ պա-
« րունակեալ են համաօտիւ : — Հանգանակի
« մէջ : — Այդ հանգանակդ յոր տեղ սահմանե-
« ցաւ : — Նիկիոյ ժողովոյն մէջ : — Ի՞նչ պատ-
« ճառաւ ժողովեցան նոքա : — ԶԱրիոս հերետի-
« կոսը դատապարտելոյ համար եւ այլն : »

Մենք այս երեք տեսակ ոճերուն մէջ որն ալ ընտրենք առնուր, չենք կարծեր որ մեր նպատակին կարենանք հասնիլ, որ է աշխարհարաւին

պարզութիւնը դիւրիմացութիւնը պահել ու միանգամայն կամաց կամաց խորքութիւնները դուրս ձգելով գրաբանին մօտեցնել։ Ուստի հարկ կը համարինք սպասել, ու մեր չկրցածը կէս մը այլոց եւ կէս մը ժամանակին բողոյ։ Պղտոր ջրի մը

ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՌՈՒՆ ՔԱՆԻ ՄԸ ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ
ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ։

Բապիւր. — Բանալի կամ բանալիք բառին աւրուածն ըլլալով, յայտնի է թէ լաւ է շտկելն ու բանալի քսելը։ — Քանի մը ուրիշ բառերու մէջ ալ *ն* եւ *լ* տառերը իրարու բով հանդիպած ատեն *ն* տառը *լ* փոխուած է բնական կերպով մը, ինչպէս *ՀԱԼԼ*, որ պիտի ըլլար *ՀԵՆԼ* (էլանէ), *ԿԱԼԼ*, որ է *ԿԵՆԼ* (կլանէ), *ԸԱԼԼ*, որ է *ԸՆԵԼ* (լինէ) եւ այլն։ Այսպիսի բառից մէջ երբ *ա* տառը պահուի նուիւն ու լիւնին մէջտեղը (բաց ի *ԸԱԼԼ* բառին) թէ անոնց հնչումը կը դիւրանայ եւ թէ ուղղագրութիւնը կը շտկուի։

Բաշխել. — Այս բառը մեր լեզուին մէջ կը ընդհանրապէս բաժնէ ուրիշներու (փայ երմէր)։ Բայց շատ տեղ ուսմկօրէն կը բանեցընեն տաճկերէնի *պաշլալամագ* բառին տեղը, որ է պարգեւել, ճրի տալ։ Ուստի եւ կըսեն, « Թագաւորն իրեն ճի մը պաշխեց։ » — Այսպիսի շփոթութիւն եղած է նաեւ *սըխմել* բառին մէջ, որ լետոյ կը տեսնենք։

Բարեբախտաբար, Դժբախտաբար. — Քանի մը տարիէ ի վեր այս երկու բառերը սկսեւ են ուսմկօրէնին մէջ գործածուիլ իբրեւ բարգմանութիւն Գաղղիացոց *heureusement, malheureusement* բառերուն։ Իր լեզուին յատկութիւններն ըստ կարի պահել ուզող բարգմանիչը ասոնց տեղ պիտի ըսէր *աղէկ որ, ա՛փա՛ս որ*։ Կամ թէ *աղէկն ան է որ, զէջը ո՛րն է*, եւ ուրիշ այսպիսի դարձուածքներ։ Ապա թէ ոչ, ասոր նման բառական բարգմանութեանց մեծ վնասներն մեկն ալ կըլլայ՝ բուն ազգային գրաբան լեզուին ալ ոճոյն ապականիլը։ Իրաւ է որ արդէն ուսմկօրէնին ոճը գրեթէ բոլորովին օտար է գրաբանին, այսինքն Տաճկի լեզուին ոճովն է։ Բայց այս ալ ճշմարիտ է որ տաճկերէնը իբրեւ արեւելեան լեզու՝ աւելի մերձաւորութիւն ունի հայերէնի ըստ ոճոյն քան թէ գաղղիաւորէնի։

Բարկեմտանք. — Ուղիղն է *բարկեմեմանք*։

Բարձրագոյն Դուռը. — Սովորութիւն եղեր է այսպէս ձիշղ բարգմանել Տաճկաց *Պապը պիւ*, եւ Գաղղիացոց *Sublime-Porte* քսածը։ Բայց մեր լեզուին աւելի յարմար պիտի ըլլար ըսել *Մէծ դուռն* կամ *Դուռն արքունի*, *Արքունական Դուռն*, եւ այլն, քան թէ *բարձրագոյն դուռն*։

պէս կը տեսնենք դեռ մեր այս աշխարհաբարը։ Խոշոր աղտերը մեջէն հանելէն ետեւ՝ կերեւնայ թէ քիչ մը ատեն ձգելու ենք որ մանր ու բարակ դիւրալ տակը նստի, յստակուի, պարզուի, ու ակտորժելի լեզու մը ըլլայ։

Բէրնուց. — Տաճկի *աղլաթան* բառին բարգմանութիւնն է. հայերէն *Ի բէրան* կըսուի, ուսմկօրէն *բէրան*, զոր օրինակ, *բէրան սորմիլլ*, *բէրան ըսէլ*։ — Այսպէս նաեւ *առջի բէրան* ըսելը տաճկերէնին *իւք աղլա* քսածն է որ գրաբան *դառաշինն* կըսենք, իսկ աշխարհաբար կընանք *Ի սկզբան* բառով ալ բարգմանել։

Դամ բային խոնարհմանը մէջ զիտելու արժանի է մէյնը կատարելալը, որ ուսմկօրէնին մէջ եղեր է *Էկայ, Էկար, Էկաւ, Էկանք, Էկար, Էկան* (կամ ուսմկազոյն հնչմամբ *Էկայ, Էկար* եւ այլն), մէյնըն ալ հրամայականը՝ որ տեսակ տեսակ է, այսինքն ըստ Պօլսեացոց *Էկու* կամ *Էկուր*, եւ ըստ այլոց՝ *Էկէ՛, Էկո՛, Էկէք* կամ *Էկոցէք*։ Կատարելալ ժամանակին համար ըսելիք մը չունինք՝ քանի որ *Էկի, Էկիր, Էկն, Էկար, Էկիր, Էկին* ըսել տալու յոյս ալ չունինք։ Բայց հրամայականը կատաշարկելիք *Էկ, Էկէք* ըսել, որ աւելի թերեւս անուշ են քան թէ *Էկու, Էկոցէք*։

Դալ. — Հայաստանցիք շատ տեղ *զէլ* կըսեն, դրսերն ալ *զալ* կամ *կալ*։ յայտնի է թէ այս բառիս մէջ ալ *յ* տառը պահելու է։

Դէշ. — Դրաբառին մէջ ասոր պատասխանողն է *յուրի, վատ, վատնար, անպիտան, չար, անզգամ*, եւ այլն։ Մեզի լաւ կերեւնայ ըստ տեղւոյն այս բառերես մէկը բանեցընել՝ քան թէ *զէշ* բառը, որ մեկէն ի մէկ ջափազանց անախտօր զաղապար մը կուտայ լսողին։ Որովհետեւ մեր լեզուին մէջ *զիտի* (տաճկ. լեշ) կը ընդհանրապէս ըսել։

Դիշերանց. — Դիշեր *առնէ* կամ *զիշերով* (կեճելիլն) ըսելու տեղ *զիշերանց* բառը կը գործածեն ոմանք, որ մեզի քիչ մը խորր կերեւնայ։ Թերեւս լաւ էր *զիշերայն* ըսել։

Դիւր. — Այս բառիս հոլովական ձեւերը եզակի *զրբի, զրբէ, զրբով* ըսուի ալ նե, յոգնակի կրնայ ըսուիլ ոչ միայն *զրբերու, զրբերէ, զրբերով*, այլ եւ *զրոց, ի զրոց*, առանց խորհրդութիւն մը տալու շարադրութեան։

Դորձիք. — Փափաքելի է որ այս բառիս ալ եզակի հոլովները գործածուին, *զորձի, զորձով* կամ *զորձով, զորձեաց, զորձօք*, քան թէ ըսուի *զորձիքի, զորձիքով* եւ կրկին յոգնակի՝ *զորձիքնէրու, զորձիքնէրով*։